

til Tyrkiet, hvor det gjaldt om at gøre indtryk med et stort følge (op til over 1.000 mand og 100 vogne) samt til de både da og senere så berømte, pompøse legationer til Paris og Rom i første halvdel af 1600-tallet, hvor man undertiden lod en guldhæstesko falde af under indtoget. Ellers var der rigtig gode muligheder for andre, både lavadel (szlachta) og ikke-adelige, også armenere, særlig hvis de beherskede de orientalske sprog. Også finansieringen af udenrigstjenesten er et gennemgående emne i afhandlingerne.

I øvrigt følger de enkelte forfattere deres egne interesser. Eksempelvis gennemgår R. Żelewski hele den interne organisation i kancelliet og giver biografier af de næst kongen vigtigste ledere af udenrigspolitikken, samtlige kanslere og vicekanslere i Sigismund Augusts 24-årige regeringstid, medens Zb. Wójcik minutøst gennemgår formalia i forbindelse med de diplomatiske sendelser. Netop i Wójciks store oversigt over diplomatiet i anden halvdel af 1600-tallet (s. 257-367) ligger værket tyngdepunkt med mange generelle, nyttige oplysninger. For resten er Czaplinski og Wójcik uenige i den kvalitative vurdering af polsk udenrigstjeneste. Czaplinski finder, at niveauet sænkedes hos de folk, der anvendtes i første halvdel af 1600-tallet, medens Wójcik for de næste årtier slutter med en positiv vurdering.

Spredt i værket findes talrige henvisninger til forholdet til Danmark. Et enkelt punkt skal fremdrages her, nemlig de 12.000 rhinske gylden, som Christian III 1535 fik som subvention, (s. 66). Wyczański kender i denne periode ellers kun polske subventioner til tartar-khaner! Anmelderen vil dog formode, at den polske krone ikke direkte blev tyngt af nogen subvention til Danmark. Det fremgår nemlig af nogle aktstykker i Rigsarkivet (T.K.U.A. Polen A II 7), at Sigismund I henviste en dansk anmodning om hjælp med orlogsskibe til endelig beslutning hos stænderne i den kongelige, polske del af Preussen. Det besluttedes her, (reces af 19. marts 1535), at Danmark skulle forstrækkes med de nævnte 12.000 rhinske gylden (à 30 groschen gangbar præjsisk mønt), og da de allerede var udbetalt den følgende dag, kan vi nok gå ud fra, at summen blev udredt direkte af præjerne, så meget des mere som den danske modydelse, håndhævelsen af privilegierne til lands og til vands, først og fremmest kom netop Sigismund I's præjsiske undersætter til gode.

Bogen er også teknisk velredigeret; den afsluttes med forkortelsesliste, personregister (citerede forfattere er i kursiv) samt stedregister. De engelske summaries findes s. 463-487.

JØRGEN STEEN JENSEN

WLADYSŁAW CZAPLINSKI: O Polsce siedemnastowiecznej. Problemy i sprawy. (Om Polen i det 17. årh. Problemer og spørgsmål). Państwowy Instytut Wydawniczy. Warszawa 1966. 291 s. 25 zł.

Som begivenhederne i Polen i foråret 1968 har vist, spiller fædrelandets omskiftelige historie en helt anden rolle i det polske åndsliv end tilfældet er f. eks. i Danmark. Det 17. årh. indtager en central plads heri, som den periode hvor Polen oplevede sine største triumfer og dybeste fald, hvor storhedstiden kulminerede og nedgangsperioden begyndte. Medvirkende til den store interesse

har været, at Sienkiewicz og andre klassiske forfattere ofte valgte deres emner netop fra denne tid.

Efter den anden verdenskrig har man flittigt studeret det 17. årh., og i overensstemmelse med den ændrede historieopfattelse har man især arbejdet med de økonomiske og sociale forhold, således som det fremtræder i det officielle polske historieværk fra 1950-erne, *Historia Polski*.

Władysław Czapliński er professor i den nyere tids historie ved universitetet i Wrocław. I det festskrift, der blev udgivet i anledning af hans 60-årsdag fornylig, bemærker man hans imponerende produktion, hans bibliografi indtil 1964 omfatter mere end 200 numre, næsten alle vedrørende emner fra det 16. og 17. årh., og selv om hovedvægten naturligvis ligger på Polens historie, fremtræder tydeligt hans interesse for spørgsmål vedrørende Østersøens og Skandinavens historie. Han er en af de få slaviske historikere, der har formået at gennembyrde sprogbarrieren; karakteristisk er det, at den *Historia Danii*, han sammen med Karol Górski udgav i 1965, er den første Danmarks historie skrevet på noget slavisk sprog.

Den bog, der her skal omtales, består af en samling artikler omhandlende en række af de problemer, der måtte opstå i den faglige debat som følge af den undertiden noget krampagtige omvurdering i den nye polske historieskrivning. Og Czapliński må siges at have de bedste forudsætninger for at gøre dette, idet han på en gang taler med den autoritet, som 40 års intense studier i perioden naturligt giver, samtidig med at han er yderst objektiv overfor den nyeste forskning og tydeligt søger at fremstille problemerne så nuanceret som vel muligt uden at være bundet af dogmatiske grundopfattelser. Det modsatte er dog blevet hævdet af Andrzej Nowicki i tidsskriftet »*Współczesność*« (nr. 10, 8. maj 1968), som meget skarpt beskylder Czapliński for med bogen at ville drive propaganda for sine egne nationalistiske og katolske synspunkter. Disse beskyldninger er omgående blevet imødegået af tre kendte polske historikere i det udbredte tidsskrift »*Kultura*« (nr. 22, 2. juni 1968).

Bogens første artikel benævnes et forsøg på en generel karakteristik af det 17. årh. i Polen. I *Historia Polski* delte man århundredet i to perioder ved århundredets midte, således at man kædede den første halvdel sammen med det 16. årh. og den sidste del sammen med den saksiske tid. Årsagen hertil var, at man anså krigene med kosakker og svenskere 1648–1660 for at have betydet en sådan katastrofe, at det gav et afgørende brud i den polske historie.

Czapliński mener derimod, at man bør betragte det 17. århundrede som én historisk periode, idet begyndelsen sættes ved Sigismunds tronbestigelse 1587 og afslutningen ved Jan Sobieskis død 1696. Den nyeste forskning indenfor den økonomiske historie viser, at omkring 1625 begyndte faldet i de internationale kornpriser og samtidig hermed en nedgang i produktiviteten indenfor det polske landbrug med deraf følgende mindsket kornproduktion og -eksport, en udvikling der fortsatte igennem århundredet. Forfatteren vil ikke undervurdere krigenes betydning, men finder at de kun yderligere accelererede den nedgang, der længe havde været tydelig, og bevirkede, at Polen var længe om at komme over krigenes ødelæggelser.

Den økonomiske nedgang bevirkede, at godsejerne søgte at øge bøndernes byrder for derved at opnå de samme indtægter som tidligere, hvorved de sociale

spændinger øgedes. Og samtidig svækkedes også statsmagten, fordi det kneb med at få skatter ind fra befolkningen, hvorved mulighederne for at opretholde hæren mindskedes og dermed også grundlaget for en aktiv udenrigspolitik. Alt dette bevirkede at forskellen mellem Polen og Nord- og Vesteuropa stedse blev større.

Polske historikere har været tilbøjelige til at mene, at det var noget ganske specielt for Polen, at det kun var adelen, szlachtaen, der besad politisk indflydelse, idet de andre stænder var udelukkede fra sejmen. Men Czapliński fremhæver, at det, der i virkeligheden var det specifikt polske, var, at adelen udgjorde hen mod 10 % af den samlede befolkning, hvorimod f. eks. den danske adel kun udgjorde ca. 1 %, og at i forhold til det øvrige Europa en relativ stor del af befolkningen havde politisk indflydelse.

Den nedgang i antallet af adelige målt i absolutte tal, man kan konstatere i Danmark hen imod midten af det 17. årh., finder man ikke i Polen, måske tværtimod. Forfatteren forklarer dette forhold med, at der i Polen var en langt højere social mobilitet end tilfældet var i Danmark, idet den polske adel ikke var nogen isoleret klasse, men at bønder og borgere i stort tal sivede ind i szlachtaen via ægteskaber, kirken, hæren og tjeneste hos adelige.

Der er almindelig enighed om, at bøndernes kår især i anden halvdel af århundredet blev forringede. Og spørgsmålet melder sig, hvorfor der ikke i Polen blev tale om større bondeoprør, som det var tilfældet i andre dele af Europa. Efter 1945 har man ihærdigt arbejdet med problemet, men de mest nøgterne forskere må erkende, at man, når der ses bort fra kosakopstanden, der i lige så høj grad var nationalt betinget, faktisk ikke kan påvise større bondeoprør. Czapliński forsikrer, at han ikke vil betvivle klassekampens eksistens, men årsagen til at den ikke kom til udbrud, finder han dels i den nævnte større sociale mobilitet og dels i, at der var store forskelle på bøndernes økonomiske og sociale stilling såvel indenfor den enkelte landsby som i de forskellige geografiske regioner.

Af bogens andre artikler kan nævnes: Hovedretninger indenfor den politiske filosofi i Polen i årene 1587-1655, hvor forfatteren viser, at der var en stor aktivitet, som især i første halvdel af perioden lå på et plan, der ikke står tilbage for den tilsvarende i Vesteuropa. En lignende konklusion når han til i en undersøgelse af tolerancen i Polen under modreformationen. Han finder, at man hverken var mere eller mindre tolerant i Polen end i f. eks. den protestantiske del af Europa.

Et centralt problem behandler Czapliński i en tidligere offentliggjort artikel om det oligarkiske styre i Polen i det 17. årh., et emne der er blevet livligt diskuteret i de polske fagtidsskrifter i de seneste år. Det er blevet anført, at det traditionelle adelsdemokrati var en illusion, og at det i virkeligheden var magnaterne, der fuldstændig besad al politisk magt. Endvidere at overgangen fra adelsdemokrati til oligarki fandt sted i årene 1573 til 1606, og at dette magnatvælde var noget særligt for Polen på en tid, hvor udviklingen i Europa gik i retning af enevælde.

Czapliński afviser, at der under Sigismund og Władysław 4. var tale om noget magnatvælde. Han fremhæver, at kongernes reelle magt var meget større end forfatningerne giver indtrykket af, at kongerne i virkeligheden forstod at vinde stor indflydelse blandt sejmens deltagere og også i det stående udvalg af sena-

torer, der fungerede som kongens råd, når sejmen ikke var samlet. Ganske vist fik magnaterne tidligt eneretten til rigsembederne, men disse embedsmænd var ofte stærkt afhængige af kongen, og han viser, at stort set formåede kongerne at føre deres egen politik igennem. Først i 1660-erne og de følgende årtier fik magnaterne så stor indflydelse på rigets politik, at det er rimeligt at tale om et oligarki. Derimod er det rigtigt, at på de lokale sejmikker (landdage) havde magnaterne den dominerende magt allerede tidligt som følge af deres betydelige økonomiske position, det nævnes, at kansleren Jan Zamoyski ejede et område på 6.440 km².

Endelig benægter forfatteren at Polen med hensyn til magnaternes stilling var nogen anomali i Europa. Han henviser dels til det danske rådsaristokrati indtil 1660 og dels til det svenske i formynderperioderne, som havde en stilling, der ikke afveg væsentlig fra det polske.

En lille interessant detailstudie med vidtrækkende perspektiver er kapitlet med titlen: Propagandaen i de store planers tjeneste. Den omhandler en hidtil upåagtet pjece skrevet af adelsmanden Pawel Palcowski i begyndelsen af 1609, utvivlsomt udgivet med hoffets støtte. Dens tydelige tendens er: Alle Polens problemer kan løses ved en ekspansion mod øst. Derved vil man kunne komme svenskerne i forkøbet og finde Lebensraum for den stærkt voksende polske befolkning. Der var især tale om en stærk tilvækst indenfor szlachtaen, og det kneb med at finde beskæftigelse til de unge, da koncentrationen af jordegods på magnaternes hænder netop kulminerede på denne tid.

Palcowski maler i lyse farver de umådelige rigdomme det moskovittiske rige rummer. Spanierne kunne med få hundrede soldater besejre flere hundrede tusinde »indere«, hvorfor skulle polakkerne så ikke kunne erobre Rusland, der netop nu er i opløsning som følge af stridighederne mellem de forskellige tronprætendenter efter Boris Godunovs død.

Czapliński finder, at Palcowskis propaganda i meget stemte overens med de faktiske forhold, og at hans pjece var medvirkende til, at sejmen stort set støttede kong Sigismund i beslutningen om at angribe Rusland.

Af særlig interesse for danske er den studie Czapliński foretager over Jan Paseks erindringer. Disse har været velkendte i Danmark siden Stanisław Rosznecki i 1896 udgav »Polakkerne i Danmark 1659 efter Jan Paseks erindringer« og forsynede oversættelsen med en udførlig realkommentar. Paseks meget morsomme og levende skildring af begivenhederne og forholdene i Jylland under de polske troppers ophold her sammen med den kejserlig-brandenburgske hjælpehær er siden indgået som et fast led i den danske historieskrivning.

Også i Polen har Paseks erindringer længe været almindelig kendte, i det mindste fra skolernes undervisning i polsk litteratur. Den forskning, der har været foretaget, er da også mest udført af litteraturhistorikere, og deres generelle opfattelse har været, at som historisk kilde mangler erindringerne enhver værdi.

De ældre historikere var vel nok klar over Paseks svagheder, men anvendte ham alligevel som grundlag for fremstillinger af det polske felttog i Jylland, også fordi kontrolmateriale manglede. Czapliński har selv i nogle tidsskriftsartikler fra 1930-erne behandlet felttoget ud fra primært materiale, og det samme er tilfældet med den nyeste undersøgelse af emnet i Adam Kerstens biografi af Stefan Czarniecki (1963). Begge er nået til, at i hvert fald kernen i Paseks beret-

ning er sand, og når begivenhederne sættes i forkert perspektiv forklares det med, at Pasek jo kun var menig soldat. Dog mangler undersøgelser af erindringernes kildeværdi som helhed, det bedste er stadig Roszneckis kommentarer.

Czapliński prøver her at vurdere de kulturhistoriske træk, som Pasek så malende giver, og især dem, man på forhånd har erklæret for usandsynlige. Han kan bekræfte Paseks bemærkninger om de mærkelige skabsalkover med masser af dyner i samt det forargelige faktum, at folk klædte sig helt af, før de gik i seng.

Pasek gør sig skyldig i en lille misforståelse, hvor han beskriver det danske skattegrundlag som værende plove, medens man i Polen beskattede ud fra arealenheder, men Czapliński forklarer at plov-beskatningen (dog kun som skattemål) jo var gældende i Slesvig, hvor polakkerne havde opholdt sig længe og derfor nemt kunne tro, at det samme var tilfældet i Nørrejylland. Men her begår Czapliński desværre selv en endnu større fejltagelse, idet han forveksler og sammenblander begreberne tønde hartkorn og tønde land.

Konklusionen bliver, at man ikke kan fratage Paseks erindringer enhver kildeværdi, men naturligvis må man ikke tage dem for mere end det de er: Erindringer skrevet mange år efter begivenhederne.

Af hensyn til den videre udbredelse af de mange interessante synspunkter og resultater i bogen, hvoraf her kun nogle enkelte er refereret, havde et udenlandsk resumé været ønskeligt, men som så ofte i polsk faglitteratur er dette ikke tilfældet. Man må så håbe, at i det mindste det vestligt-sprogede historiske tidsskrift *Acta Poloniae Historica* vil oversætte eller referere de væsentligste artikler.

KARL-ERIK FRANSDEN

CHARLES HOWARD CARTER: *The Secret Diplomacy of the Habsburgs, 1598-1625*. New York og London, Columbia University Press, 1964. xiv + 321 s. 56 sh.

Titlen på professor Carters bog er temmelig misvisende, idet bogen kun handler om Habsburgerne i Spanien og De spanske Nederlande, ligesom den hovedsagelig kun behandler årene 1620-21.

Omslaget melder triumferende, at det er lykkedes forfatteren at rekonstruere »the body of information« på baggrund af hvilken hofferne i Madrid og Bruxelles traf deres politiske beslutninger. I virkeligheden er undersøgelsen dog begrænset til indberetningerne fra gesandterne i London, og forfatteren har foretaget en grundig analyse af »spionagen« der og dens muligheder for at afsløre det engelske og allierede hoffers planer. Carter viser hvorledes »efterretningstjenesten«, efter i efteråret 1620 at have fejret triumfer ved fuldstændig at blotlægge den franske gesandts mislykkede forsøg på at få engelsk medvirken til indgriben i striden om Valtellina, svigter totalt i foråret 1621, hvor et hollandsk gesandtskabs forhandlinger om hjælp fra James I. mod Spanien fortolkes som hollandske ønsker om at forlænge våbenstilstanden. Indberetningerne herom er medvirkende til, at hoffet i Bruxelles trods interesse i fred stiller helt uantagelige krav til Generalstaterne og derved bevirker, at krigen øjeblikkelig begynder igen.